

Mennta- og barnamálaráðuneytið
Skrifstofa ráðuneytisstjóra og innri þjónustu
Borgartún 33
105 Reykjavík

Reykjavík, 14. júlí 2025.

Efni: Umsögn um Áform um breytingu á lögum um grunnskóla, nr. 91/2008 (snjalltæki).

Mennta- og barnamálaráðuneytið hefur kynnt til umsagnar á „samráðsgátt“ áform menntaráðherra um breytingu á lögum um grunnskóla vegna snjalltækja. Af því tilefni sendist hér með eftirfarandi umsögn.

Skilyrðislaust bann við allri samfélagsmiðlanotkun barna í skólum

Ráðuneytið segir: „Þá kemur fram að hópurinn er sammála um að notkun farsíma hjá nemendum í 1.-7. bekk eigi almennt ekki að vera í skólastarfi og að notkun samfélagsmiðla á skólatíma eigi alltaf að vera óheimil“. Það mun verða verulega flókið að banna alfarið samfélagsmiðlanotkun á skólatíma. Ekki kemur fram hvort bannið verður gert með lagabreytingu sem heimilar ráðherra að setja reglugerð eða hvort bannið verði fest í lög.

Skilgreining á samfélagsmiðli á Wikipedia er: „Samfélagsmiðill á við vefsíður og forrit sem gera notendum kleift að búa til og deila á milli sín rafrænu efni“. Samkvæmt slíkri skilgreiningu teljast skólar sem starfa á netinu samfélagsmiðlar ef hægt er að deila þar rafrænu efni. Þessi Wikipedia-skilgreining gengur því illa upp en vissulega má breyta og þróa þessa skilgreiningu þannig að skólar á netinu teljist ekki samfélagsmiðill.

Hitt er verra mál að það er almennt samkomulag í heiminum um að YouTube teljist samfélagsmiðill. Þetta þýðir að bann á allri samfélagsmiðlanotkun barna í skólum mun valda því að ekki má nota YouTube í kennslu. Því ef barn horfir á YouTube í kennslustund þá er það að nota YouTube til að læra og notkun samfélagsmiðla er bönnuð óháð tilgangi. Sé ætlun með lagabreytingunni að gera alla samfélagsmiðlanotkun barna á skólatíma ólöglega þá er notkun í kennslu óheimil.

Í sumum unglingaskólum er sýnt myndband á árshátíðinni sem nemendur hafa búið til. Má þar nefna Árshátíðarmynd Hagaskóla 2025 sem er á YouTube. Verði öll samfélagsmiðlanotkun barna bönnuð á skólatíma verður að sjálfsögðu ólöglegt að sýna nemendum slíkt myndband í skólanum á skólaskemmtun ef skemmtunin er haldin á skólatíma en löglegt ef skemmtunin er haldin utan skólatíma.

Það má einnig benda á að það er siðferðislega vafasamt að leyfa börnum að búa til efni í skólum eins og árshátíðarmyndband til að setja á YouTube ef samfélagsmiðlanotkun er talin svo hættuleg að ekki megi leyfa notkun hennar í kennslu. Að sama skapi vakna upp spurningar um valnámskeið í myndbandsgerð á unglingastigi. Afurðir slíkra námskeiða lenda oft á YouTube. Slík námskeið eru

einfaldlega hvatning fyrir börn til að fara á samfélagsmiðla til að sjá myndbönd sem samnemendur hafa gert. Það má ætla að sum börn geti ekki beðið eftir að komast heim til að skoða hvað samnemendur hafa gert og freistist því að skoða það í skólanum. Slík myndbandsnámskeið gætu því stuðlað að freistingu til að brjóta skólareglur.

Algjört bann við samfélagsmiðlun en annað efni á netinu leyft fyrir unglinga

Það virðist sem það verði möguleiki að samfélagsmiðlar verði bannaðir alfarið í skólum en unglingar fá að nota síma sína sem afþreyingu (væntanlega þá í frímínútum) svo framarlega sem þeir séu ekki á samfélagsmiðlum. Þetta vekur upp spurninguna um hvernig eigi að útfæra eftirlit með því að unglingar séu ekki á samfélagsmiðlum í sínum sínum í frímínútum.

Ég minni á að skólar hafa rannsóknarskyldu í þeim málum sem koma upp gegn brotum á þessum fyrirhuguðu reglum samkvæmt stjórnsýslulögum. Þannig má skólastjóri ekki gera ráð fyrir því að sá sem tilkynnir um brot barns á þessum skólareglum hafi rétt fyrir sér heldur þarf að hlusta á hvað barnið segir sjálft og rannsaka málið og komast að niðurstöðu. Fyrir þessu eru fjölmargir úrskurðir Umboðsmanns Alþingis. Væntanlega þarf einhver sönnunargögn um að barnið hafi verið á samfélagsmiðlum í skólanum. Orð á móti orði telst tæplega sönnun – starfsmanni skólans gæti hafa missést og samnemandi gæti hafa logið upp ásökunum í hefndarskyni. Þannig þarf einhverja sönnun fyrir brotinu.

Mögulega væri hægt koma upp einhvers konar eftirlitskerfi með börnunum sem gæti tekið myndir til sönnunar á brotum á þessum reglum en ekki er víst að Persónuvernd veiti leyfi fyrir slíkum úrræðum. Ef leyfi fæst ekki þá er vandséð hvernig á að framfylgja banni við notkun á samfélagsmiðlum á skólatíma á sama tíma og unglingar mega vera í símanum sínum.

Almennt er ekki talið skynsamlegt að banna að lögum eða með reglugerð eitthvað sem ekki er hægt að hafa eftirlit með eða sanna brot á. Það er augljóst að slíkar fyrirskipanir verða brotnar og þeim mun fleiri lög og reglugerðir sem eru brotnar þeim mun meira er grafið undan virðingu fyrir lögum. Það getur varla talist gott að grafa undan virðingu barna fyrir lögum.

Almennt bann við notkun farsíma hjá nemendum í 1.-7. bekk í skólastarfi

Hér vantar skilgreiningu á skólastarfi. Er hér um að ræða bann í kennslustundum en ekki frímínútum? Er bannið inn í skólahúsnæði eða nær það yfir skólalóð? Er bannið á skólalóð á skólatíma? Þetta skiptir þau börn sem þurfa að láta sækja sig eða taka strætó verulegu máli. Á hvaða tímapunkti og staðarpunkti mega þau kveikja á snjallsímanum sínum til að geta hringt í foreldra eða sjá hvar strætó er. Hafi barn lokið skóladegi sínum áður en skólastarfi er lokið má það taka upp símann sinn til að biðja foreldra sína um að sækja sig?

Verða tillögur bundnar við tæki eða samskiptaform?

Starfshópurinn talar um snjallsíma en ráðuneytið um snjalltæki. Ef það stendur til að takmarka notkun snjallsíma þá verða spjaltdölvur eða fartölvur sem geta tengst 4G eða 5G leyfðar. Að sama skapi getur það verið hættulegt að binda lög eða reglugerð við bann á samfélagsmiðlum þar sem það gefur til kynna að aðrir miðlar séu hættulausir. Nú nýverið hafa komið upp raddir um að spjall við spjallmenni geti verið hættulegt (oft er talað um gervigreind í almennu tali en af frásögnum að dæma er þarna um að ræða spjallmenni). Það þarf því að huga að því að lagasetning taki tillit til þess að framþróun á þessu sviði á sér stað á þó nokkrum hraða og óvíst að löggjafinn eða framkvæmdarvaldið nái að halda í við hraðann. Það er því ekki skynsamlegt, að mínu mati, að binda lagasetningu við tæki eða tækni.

Veiting undanþága vegna heilsufarslegra ástæðna – skilgreining á heilsu

Hér er ekki ljóst hvað er átt við með „heilsufarslegum ástæðum“. Ég tel nokkuð ljóst að sykursýki, áminningar um að mæla sykur og skrá mælingu falli þarna undir. Það er ekki ljóst hvort börn með sérþarfir falli þarna undir. Börn með þroskahömlun eru t.d. fullkomlega heilbrigð nema þegar þau eru veik eins og annað fólk. Spurningin er hvort börn með sérþarfir muni geta sótt um undanþágu á þessum grundvelli.

Veiting undanþága vegna heilsufarslegra ástæðna – börn með sérþarfir

Skynsegin börn (lesblind, ADHD, einhverf o.s.frv.) þurfa oft aðrar kennsluaðferðir en taugatýpísk börn. Það er alveg ljóst að sérkennarar, bekkjakennarar og aðrir nota stundum snjallsíma barnanna sem verðlaun: „Ef þú klárar þetta verkefni þá máttu fara í símann þinn og horfa á SpongeBob á YouTube í 5 mínútur“.

Samkvæmt tillögunum stendur til að takmarka notkun barna á eigin snjalltækjum og að þau eigi frekar að nota tæki í eigu skólans. Það er alls ekki víst að snjalltæki í eigu skólans virki jafnvel eða yfirhöfuð sem umbun. Það er vegna þess að efni á tækjum skólans vekur ekki alltaf nægilegan áhuga til að virka sem umbun. Þannig gæti þessi lagasetning sett sérkennurum og sérskólum (t.d. Kletta- og Brúarskóla) þröngar skorður um veitingu umbunar sem hluta af sérkennslu. Möguleiki er að slíkt leiði til þess að ekki verði hægt að umbuna þeim börnum sem þurfa slíkt í námi sem aftur gæti haft alvarlegar afleiðingar fyrir nám þeirra. Við fyrirhugað bann við samfélagsmiðlum og eigin snjalltækjum þarf að hafa fullt samráð við sérskóla (t.d. Klettaskóla, Arnarskóla og Brúarskóla), auk þess þarf að skoða afstöðu sérkennara, atferlisfræðinga starfandi við grunnskóla auk almennra bekkjakennara sem kenna oft börnum með sérþarfir í almennum bekkjum. Minnt er á að aðlögun náms fyrir börn með sérþarfir er lögbundin og því hlýtur að þurfa samráð við ýmis hagsmunarsamtök (t.d. Þroskahjálp, ADHD-samtökin, Átak og Einhverfusamtökin).

Veiting undanþága vegna heilsufarslegra ástæðna – ólögsmætar undanþágur skólastarfsmanna

Sé það markmið með laga- eða reglugerðasetningunni að banna notkun á snjalltækjum nemenda sem umbun þá þarf að skoða hver er ábyrgð kennara og stjórnenda sem brjóta lög og nota leyfa börnum að nota snjalltæki sín sem umbun í kennslu eða til að róa sig án þess að formleg undanþága fyrir barnið liggi fyrir. Það gæti jafnvel gerst að skólastjóri sýni öllum nemendum skólans árshátíðarmyndband skólans af YouTube á skólatíma. Það er ekki æskilegt að leyfa kennurum og skólastjórnendum að komast upp með lög- eða reglugerðarbrot í skólastarfi, og slíkt hlýtur að vera gegn starfskyldum þeirra og slík brot ættu að geta kallað á áminningu.

Veiting undanþága vegna heilsufarslegra ástæðna – kærufarli

Þar sem veiting undanþágu frá banni við notkun snjalltækja er stjórnsýsluleg ákvörðun þá er höfnun á undanþágu kæránleg til æðra stjórnvalds og að lokum til umboðsmanns Alþingis. Gera má ráð fyrir að flestar kærur vegna höfnunar verði vegna barna sem þurfa einhvers konar sérúrræði í skóla, en ekki vegna barna sem hafa fengið höfnun á skráningu á blóðsykri í símann sinn. Þessi börn sem þurfa sérúrræði eru flest börn með greiningar eða í bið eftir greiningu (bið frá gruni um frávík til lokagreiningar getur farið upp í fjögur eða fimm ár, jafnvel sex ár eða lengur ef um einhverfu er að ræða). Ágreiningsmál um notkun á snjalltækjum geta t.d. komið upp ef skólastjóra greinir á við foreldra og/eða heilbrigðisstarfsmenn sem sinna börnunum um þarfir barnsins, sér í lagi ef barn er ekki komið með greiningu.

Gera má ráð fyrir að foreldrar sem vilji fá undanþágu vilji það til að börn fari í skólann, haldist í skólanum eða nái að róa sig niður í skólanum en mörg skynsegin börn nota símann sinn til að róa sig niður. Mörg þessara barna glíma við skólaforðun og það eru dæmi um að einungis hafi verið hægt að fá barn til að mæta í skóla með skerta stundtöflu gegn því að það fengi að taka snjalltækið sitt með. Það skiptir þessi börn því verulegu máli að kæra til æðra stjórnvalds sé afgreidd hratt og vel þannig að ekki verði rof eða skerðing á skólagöngu barnsins. Það er almennt æskilegt að börn gangi í grunnskóla eins og lög kveða á um.

Í þessu sambandi er vert að minna á að Umboðsmaður Alþingis hefur ítrekað gert athugasemdir við afgreiðsluhraða mennta- og barnamálaráðuneytisins og þar má gera ráð fyrir verulegum töfum í afgreiðslu. Benda má að í máli nr. 12703/2024 hjá Umboðsmanni kvartaði aðili í desember 2022 við ráðuneytið en svar hafði ekki borist í september 2024 en var þá á leiðinni. Slíkar tafir í málum barna með sérþarfir eru ekki æskilegar og geta stuðlað að skólaforðun. Það þarf því að skoða hvort það sé æskilegt að setja upp áfrýjunarnefnd sem væri samansett af fólki með þekkingu á sérkennslu og þörfum barna með sérþarfir sem millistig til að flýta fyrir úrlausn mála. Séu mál ekki leyst fljótt má gera ráð fyrir auknum líkum á skólaforðum með aukningu á kostnaði og verri geðheilsu.

Kostnaður við þetta bann

Í þessum tillögum er sérstaklega tekið fram að ekki verði um kostnað að ræða. Hér að ofan hefur verið bent á möguleg atriði sem gætu valdið kostnaði. Samfélagsmiðlar eru t.d. notaðir í kennslu. Það er þægilegt að grípa í YouTube-myndbönd til að æfa danska eða enska hlustun eða sýna

börnum eðlisfræðitilaunir eða kynningu á erlendum löndum en standi til að banna notkun samfélagsmiðla alfarið þá eykst þörf til að kaupa námsefni fyrir skólana.

Sé það ætlunin að tryggja að nemendur í 8.-10. bekk megi fara á netið í tækjum sínum en ekki á samfélagsmiðla þarf virkt og aukið eftirlit sem mun kosta sitt og finna þarf leiðir til að framkvæma það á löglegan hátt. Verði snjalltæki barna bönnuð sem umbun þá þarf skólinn annað hvort að kaupa einhverja umbun sem nýtist á sama hátt sem veldur kostnaði – ef slík umbun þá finnst – eða hafa barnið umbunarlaust. Minnkun á notkun umbunar í skólastarfi gæti valdið aukinni skólaforðun og þar með auknum kostnaði í heilbrigðiskerfinu. Möguleg áfrýjunarnefnd mun kosta. Þannig kalla tillögur starfshópsins á ýmsan kostnað en vissulega má finna leiðir fram hjá þessum kostnaði.

Að þessum mögulegu kostnaðarliðum slepptum þá er ljóst að nýtt ferli þar sem sótt er um undanþágur á grundvelli heilsufarslegra ástæðna eykur álag á stjórnsýslu og það kostar – bæði í tíma stjórnsýslunnar og líklega líka í verri líðan barna á meðan þau bíða árum saman eftir úrskurði í kærumálum.

Tilgangur lagasetningarinnar

Það kemur fram að tilgangur lagasetningar er að bæta líðan og námsárangur barna. Mér er kunnugt um tvær rannsóknir sem hafa skoðað gagnsemi þess að banna síma í skóla. Rannsókn birt í Lancet sýndi ekki fram á neinn ávinning af símabanni í skólum hvorki á andlega heilsu né námsárangur (1). Rannsókn framkvæmd héraðs (2) sýndi heldur ekki mun og önnur gaf til kynna að virk notkun samfélagsmiðla gæti verið verndandi þáttur gagnvart þunglyndi (3). Í ljósi þess er í rauninni frekar vafasamt að bann við samfélagsmiðlum og takmarkanir á snjalltækjanotkun skili bættri líðan barna eða námsárangri.

Hins vegar sýna tillögur þessa hóps fram á það að ráðherra gæti þurft að setja reglugerð til að tryggja að nemendur njóti verndar gagnvart þekkingarleysi á snjalltækjanotkun. Ef þessum starfshópi finnst það eðlilegt að banna alla samfélagsmiðlanotkun barna í skólum án þess að huga að stöðu þeirra barna sem eru með sérþarfir má ætla að sama viðhorf sé úti í samfélaginu og jafnvel í skólum. Breyting á lögum og setning reglugerðar er því skynsamleg til að tryggja réttindi barna með sérþarfir til að hafa aðgengi að allri þeirri tækni sem styður við nám þeirra og stuðlar að farsælli skólagöngu þeirra.

Nokkrir punktar að lokum

Þekking mín á málefnum innflytjenda er nær engin og ég vil því ekki tjá mig um hvernig þetta fyrirhugaða bann mun hafa áhrif á þann hóp. Einnig geta verið aðrir minnihlutahópar sem eiga þarna hagsmuna að gæta. Æskilegt er að kynna sér afstöðu þeirra til þessara tillagna.

Hvergi í umfjöllun er tekið fram hvernig verður tryggt að lagasetning gangi ekki á réttindi fatlaðra barna. Ekki er tekið fram að tryggja þurfi að lagasetning taki tillit til Samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks (þar sem það er aðeins tímaspursmál hvenær hann verður löggiltur), sem og reglugerðar nr. 585/2010 um nemendur með sérþarfir í grunnskóla. Einnig þarf að tryggja að breyting á lagasetningu sé í samræmi við 1. mgr. 17. gr. grunnskólalaga sem tryggir að komið sé á

móts við námsþarfir nemenda. Skilyrðislaust bann við samfélagsmiðlum eða eigin snjalltækjum gengur gegn þessari grein grunnskólalaga í þeim tilfellum þar sem námsþarfir nemenda eru að komast í eigið snjalltæki eða á samfélagsmiðla.

Engin umræða virðist hafa verið í hópnum um stöðu barna með sérþarfir og virðist vera að hópurinn telji þarfir þess hóps vera þær sömu og annarra barna. Hópnum verður ekki álasað fyrir það. Starfshópurinn er nokkuð einsleitur og virðist helst vera skipaður af ófötluðu fólki af íslenskum uppruna sem lætur sig snjallsímanotkun barna varða án þess að hafa mikla praktíska eða fræðilega þekkingu á málefnum þó að finna megja aðila innan hópsins sem ekki falla undir slíkt. Hættan við skipan mjög einsleits hóps í starfshóp er að fá eða svipuð sjónarmið komi fram og að sjónarmið hópa sem eiga ekki fulltrúa í starfshópnum gleymist – að starfshópurinn verði í raun bergmálshellir. Telja má æskilegt að hópurinn hefði haft meiri breidd og meiri þekkingu á málefnum. Það væri æskilegt að ráðuneytið hefði þetta í huga í framtíðinni bæði í vinnu gagnvart vinnu við þessa lagasetningu sem og í annarri lagasetningu.

Af þessum örstutta bréfstúf ætti nú flestum að vera skiljanlegt af hverju sum lönd vilja fara þá leið að binda notkun snjalltækja við kennslufræðilegan tilgang og heilsufarslegar ástæður nemenda en ekki banna samfélagsmiðla eða snjalltæki nemenda alfarið.

Virðingarfyllst,

Ásdís Bergþórsdóttir, sálfræðingur og hugbúnaðarsérfræðingur

Heimildir

- (1) Goodyear, V. A., Randhawa, A., Adab, P., Al-Janabi, H., Fenton, S., Jones, K., ... & Pallan, M. (2025). School phone policies and their association with mental wellbeing, phone use, and social media use (SMART Schools): a cross-sectional observational study. *The Lancet Regional Health–Europe*, 51.
- (2) Elena Bonilla Aparicio, Þórhildur Halldórsdóttir, Berglind Sigmarsdóttir, Inga Dóra Sigfusdóttir og Erin Haskell. (2025). Tengsl símabanns í skólum við hegðun og líðan 13-15 ára ungmenna á Íslandi. *Veggspjaldakynning á sálfræðipingi 2025*. Sjá <https://www.salfraedithing.is/media/attachments/2025/03/20/agrip-veggspjold.pdf>
- (3) Erin Haskell, Inga Dóra Sigfusdóttir og Þórhildur Halldórsdóttir. (2025). Er tíma á samfélagsmiðlum vel varið? Langtímatengsl samfélagsmiðlanotkunar og þunglyndiseinkenna hjá íslenskum ungmennum. *Veggspjaldakynning á sálfræðipingi 2025*. Sjá <https://www.salfraedithing.is/media/attachments/2025/03/20/agrip-veggspjold.pdf>